

i rzeczowość, by nie opuszczała go swoista wstrzeźliwość, dystans i neutralność poznawcza (dualizm metodologiczny). Dodatkowo, w dobrym tonie będzie powstrzymywanie się od łatwych ocen, tym bardziej powściągliwość od zachowań i skłonności prognostyczno-profetycznych. Nie mniej zwraca się uwagę, iż należy zachować szczególną ostrożność, by nie wykraczać poza własne podwórko badawcze. Z pewnością sporo jest w tym przekonaniu racji. Wątpliwości jednak nie da się ukryć. Na szczęście coraz częściej mówi się o tym – w gronie przedstawicieli tej dyscypliny – iż sięganie do tego, co wypracują przedstawiciele innych nauk, takich choćby jak badacze wychowania, socjalizacji – głównie pedagodzy, psychologowie, filozofowie, etycy – może przynieść tylko rzeczywiste korzyści.

Parafrazując stwierdzenie wybitnego włoskiego socjologa – Roberto Ciprianiego, twórcy paradygmatu *religione diffusa*, wieloparadygmatyczność i interdyscyplinarność nie są już piętnowane. Taka postawa badawcza wyłoniła się z przedsięwzięcia intelektualnego Mariusza Z. Jędrzejko. Jest to jednak jedynie mały przykład i dowód – pośród wielu innych, równie ważnych – na to, iż można precyzyjnie i logicznie zająć się badawczo wielorakością i złożonością zjawisk społecznych, bez uszczerbku dla analiz, których się dokonuje z punktu widzenia przedstawiciela konkretnej dyscypliny.

Jestem przekonany, iż pojawienie się na polskim rynku wydawniczym niniejszej publikacji, wywoła nie tylko szeroką dyskusję w sprawach, które nie omijają w jakimś sensie nikogo z nas – jeśli tylko czujemy się refleksyjnymi, sprawczymi i odpowiedzialnymi podmiotami. Korzystając nie raz z gorliwej pracy i poświęcenia wychowawców, formatorów i edukatorów, powinniśmy wносить nową dynamikę podobnych postaw do współczesnego świata. Jest on dziwny i niełatwy (choćby dlatego, że *ponowoczesny*), doświadczający także dogłębnie realizującego się *zawiorowania*.

WOJCIECH MISZTAŁ

OD ARMII ZBAWIENIA DO LEKSYKONU

Rec.: *Leksykon socjologii moralności. Podstawy – teorie – badania – perspektywy*, pod red. Janusza Mariańskiego, Wyd. Nomos, Kraków 2015, 975 s.

W listopadzie 2015 roku ukazał się nakładem Wydawnictwa Nomos *Leksykon socjologii moralności* pod redakcją Janusza Mariańskiego. Jest on dedykowany pamięci Profesor Marii Ossowskiej – twórczyni tej subdyscypliny socjologicznej.

W polskiej literaturze przedmiotu jest to pierwsze opracowanie będące encyklopedycznym ujęciem zjawisk moralnych z perspektywy socjologicznej. Mamy tu do czynienia z przeglądem definicyjnie usystematyzowanych pojęć i zagadnień socjologii moralności, podsumowującym bogaty dorobek badawczy i interpretacyjny polskich socjologów. Socjologia moralności jest znana w świecie głównie dzięki pracom naukowym Marii Ossowskiej i Zygmunta Baumana. W podręczniku socjologii moralności wydanym w Stanach Zjednoczonych w 2013 roku Gabriel Abend podkreślił wkład Marii Ossowskiej w ustalanie uwarunkowań społecznych moralności (np. czynniki demograficzne, ekonomiczne, polityczne, wpływ rodziny, ale także czynniki środowiska fizycznego i czynniki biologiczne, np. rasa, płeć). Pięćdziesiąt lat temu w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (pomimo krytyki dotyczącej propagowanego przez Ossowską modelu rodziny przez Stanisława Majańskiego) Władysław Piwowski pisał pozytywnie o socjologii moralności jako nowej subdyscyplinie socjologicznej.

Maria Ossowska już przed wojną sformułowała i konsekwentnie realizowała program badań w ramach nazwanej przez siebie nauki o moralności zajmującej się zjawiskami uważanymi za moralne. Postulowała ona zachowanie postawy beznamiętnego badacza faktów z dziedziny moralności, który opisuje i wyjaśnia to wszystko, co w przekonaniach i działaniach ludzi należy do sfery moralności. Świadomie odeszła od etyki normatywnej, postulując jej programową bezzałożeniowość i powstrzymanie się od własnych ocen. W opisowym badaniu moralności chciała badać faktyczny stan rzeczy – to, co ludzie uważają za moralne. Przedmiotem jej zainteresowania była analiza i wyjaśnianie panujących w danym środowisku społecznym ocen i obowiązujących norm moralnych. Jej poszukiwania zmierzały do ustalenia motywów działań zarówno aprobowanych, jak i dezaprobowanych w danym środowisku. Nauka o moralności, w tym (będąca jej integralną częścią) socjologia moralności, wychodząc od opisu, systematyzacji, skupiała się na analizie panujących w danym środowisku poglądów moralnych i faktycznego postępowania ludzi. Jako dyscyplina opisowa jest, a przynajmniej powinna być, wolna od uprzedzeń i wynikających z nich ocen oraz zaleceń w zakresie moralności. Socjologia moralności formułuje diagnozy i postulaty społeczne odnoszące się do różnych zagadnień.

Charakterystyczną cechą w twórczości Ossowskiej była tendencja do podważania prawomocności teorii już istniejących i niechęć lub też świadoma rezygnacja z budowania jednolitej i spójnej teorii ogólnej w zakresie moralności. Jej twórczość cechuje skłonność do analizy i unikania syntezy. Socjologia moralności w zaprojektowanym kształcie zajmuje się badaniem zjawisk moralnych. Ma to polegać na rozumieniu ocen i uznawanych norm, odnoszących się do faktycznie podejmowanych decyzji i postępowania ludzkiego. Czyny moralne były rozpatrywane zarówno od strony ich uwarunkowań przez różne czynniki społeczne, jak i związki zachodzące pomiędzy zjawiskami moralnymi i innymi. Można powiedzieć, że jeżeli socjologia moralności u Ossowskiej nie została ostatecznie ukonstytuowana, to z pewnością stworzono dla niej solidne podstawy jako odrębnej dyscypliny naukowej, co

zagwarantowało jej dalszy rozwój. Poprzez swój program nauki o moralności, która w odróżnieniu od etyków nic nie zaleca i niczego nie gani, Ossowska przyczyniła się do wyraźnego postępu w zakresie badań nad moralnością.

Maria Ossowska odczuwała ciężar osamotnienia w swych poszukiwaniach badawczych. Po powrocie ze Stanów Zjednoczonych wspominała, jak reagowano na jej odpowiedzi, kiedy pytano o to, czym się zajmuje. W swoim odczuciu była odbierana jak przedstawicielka Armii Zbawienia w sposób nieuprawniony pretendującej do grona nauk. Współcześnie, pomimo znacznego postępu w jej rozwoju, zarówno w Polsce, jak i poza jej granicami socjologia moralności wciąż pozostaje w budzącym niedosyt stadium rozwoju. Na przykład w opisie socjologii amerykańskiej Jonathan H. Turner i Stephen Turner wymieniają jako główne subdyscypliny socjologiczne: socjologię rodziny, socjologię wychowania, socjologię religii, socjologię polityki, socjologię nauki, socjologię medycyny, socjologię ekonomiczną i socjologię historyczną. Do mniej popularnych subdyscyplin socjologicznych zaliczają: socjologię sztuki, socjologię kultury masowej, socjologię czasu wolnego, socjologię sportu, socjologię wojska, socjologię mass mediów i komunikacji, socjologię muzyki, socjologię literatury, socjologię kliniczną, socjologię stosowaną. Jak widać, brakuje w tym wykazie socjologii moralności, która nadal pozostaje słabo rozpoznawana w badaniach socjologicznych, mimo że zdarzają się postulaty powrotu do problematyki moralnej w socjologii i renesans socjologii moralności (Gabriel Abend). Zjawiska moralne jako fakty społeczne można badać na co najmniej dwa sposoby: z pozycji zewnętrznego obserwatora i z perspektywy obserwacji uczestniczącej. Pomimo umiarkowanego rozwoju zainteresowań problematyką moralności staje się ona coraz częściej przedmiotem badań socjologów (np. książka Marka Nowaka, *O teorii nieracjonalnego działania*, Poznań 2015). Widać pewne oznaki wzrostu zainteresowania badawczego problematyką moralną.

Pomimo zastrzeżeń Ossowskiej, że badania empiryczne są z góry skazane na porażkę, współcześnie socjologia moralności zajmuje się empiryczno-naukowym wyjaśnianiem wzajemnych stosunków między moralnością i społeczeństwem. Przedmiotem materialnym socjologii jest moralny wymiar społeczeństwa i społeczny wymiar moralności. Stosując techniki i metody badań empirycznych, socjologia stara się zidentyfikować, opisać i wyjaśnić, w jaki sposób moralność (jako zmienna niezależna) wpływa na proces tworzenia się społeczeństwa, jaką rolę odgrywa w powstaniu i rozwoju grup społecznych, a także próbuje wykazać, jaki wpływ wywierają wartości i normy moralne na działania i interpretację życia uczestników życia społecznego. Socjologia moralności próbuje także uchwycić wpływ społecznych czynników pozamoralnych na życie moralne, zwłaszcza na obecne w społecznościach wartości, normy i wzory zachowań moralnych (społeczne uwarunkowania moralności). Przedmiotem tej subdyscypliny socjologicznej są społeczne formy przejawów moralności i moralne formy wyrazu życia społecznego. Socjologia moralności daje się sprowadzić do analizy wzajemnego przenikania się społeczeństwa i moralności.

Socjologia jako nauka empiryczna bada moralność od strony jej społecznego tworzenia się i funkcjonowania, od strony społecznych uwarunkowań zjawisk składających się na dziedzinę moralności. Zajmuje się analizą społecznych warunków jej rozwoju, zróżnicowania lub regresu. Przedmiotem badań socjologii jest moralność rozumiana jako obecny w faktach społecznych zespół wartości, norm i wzorów zachowań oraz wewnętrzny składnik indywidualnej świadomości. Socjologia moralności analizuje strukturę społeczną działań moralnych, wskazuje na empiryczne przyczyny kształtowania się określonych form współżycia i współdziałania ludzkiego. Wartości i normy moralne traktowane jako obiektywna rzeczywistość będąca podłożem ludzkich działań są tu badane w sposób analityczno-deskryptywny, nie zaś normatywny. Moralność będąca przedmiotem badań socjologii jest rzeczywistością społecznie konstruowaną. Socjolog określa wzajemne związki zjawisk społecznych i moralnych, inaczej mówiąc, bada moralność w społeczno-kulturowym kontekście.

Prezentowany *Leksykon socjologii moralności* należy uznać za udaną próbę opisu, interpretacji i wyjaśniania wyników badań nad moralnością prowadzonych przez polskich socjologów. Spotykamy tu uporządkowaną wiedzę socjologiczną o moralności, co jednocześnie dookreśla przedmiot badań socjologii moralności, która w Polsce jest już na tyle rozwiniętą subdyscypliną socjologiczną, że jej przedstawiciele są uprawnieni do opracowania i opublikowania niniejszego leksykonu.

Leksykon socjologii moralności jest dziełem zbiorowym. Autorami kilkuset haseł są pracownicy naukowcy, głównie socjologowie, ale także i psychologowie, przedstawiciele nauk pedagogicznych, etnologicznych, religioznawczych, często różniących się między sobą warsztatem badawczym, preferowaniem odmiennych teorii, interpretacjami i wyjaśnianiem pojęć oraz faktów moralnych. Spotykamy tu cały wachlarz odmiennych stylów, ujęć i narracji. Niektórzy z nich preferują wykład ściśle socjologiczny, inni uwzględniają w swoich opracowaniach także pewne aspekty normatywne, filozoficzne, a nawet teologiczne. Tak szeroki zbiór autorów haseł umożliwił wieloaspektowe ujęcie problematyki socjomoralnej, wynikającej z odmiennych założeń teoretycznych i metodologicznych, ale utrzymujących się w granicach socjologii moralności. Zapewne z czasem leksykon będzie wymagał uzupełnienia, a w niektórych hasłach poszerzenia treściowego.

Wiedza z zakresu socjologii moralności jest bardzo rozległa. Ossowska często pisała, że napotkany problem i niemożność jego rozwiązania była efektem luki w wykształceniu a zatem braku informacji. Stąd łatwo o przeoczenia czy niedociągnięcia. Charakterystyczna dla tego typu opracowań jak leksykon forma wypowiedzi powoduje, że w hasle nie jest możliwe całościowe ujęcie zagadnienia. Widać tu celowy zabieg redaktorski pominięcia (poza nielicznymi wyjątkami) odniesień empirycznych, opartych na wynikach badań socjologicznych i sondażach opinii publicznej. Hasła rzeczowe zawierają definicję pojęcia, historię zagadnienia w literaturze polskiej i zagranicznej, odwołują się do różnych teorii i interpretacji zjawisk moralnych. Można je podzielić na kilka grup. Są to: definicje podstawowego

przedmiotu badań socjologicznych; kluczowe kategorie pojęciowe służące interpretacji zjawisk moralnych; socjologiczne teorie moralności i założenia metodologiczne; życie społeczne i moralność oraz związane z tym różnorodne zjawiska; relacje między moralnością a różnymi działaniami życia społecznego. Większość haseł zamieszczonych w leksykonie ma charakter syntetycznego omówienia wybranego zagadnienia, niektóre z nich ukazują nie tylko treść omawianych pojęć, ale także prezentują szersze tło funkcjonowania danego zjawiska, najważniejsze stanowiska teoretyczne i metodologiczne obecne w refleksji socjologicznej. Niektóre z haseł odnoszą się do nowych trendów i tendencji, rejestrując elementy nowej tematyki badawczej we współczesnej socjologii moralności: np. Internet a moralność, społeczeństwo sieciowe a moralność, biologia i moralność, panika moralna, New Age a moralność, eventy a moralność, socjologia zła, mózg a moralność, ciało jako wartość. Zamieszczona w hasłach rzeczowych bibliografia zawiera stan wiedzy światowej i polskiej socjologii moralności, stanowiąc cenne uzupełnienie wiedzy dla bardziej wymagających odbiorców. Prezentowany *Leksykon socjologii moralności* jest efektem zbiorowego wysiłku wielu autorów haseł, którzy w indywidualny – właściwy dla swego stylu twórczości – sposób przygotowali zawarte tam informacje. Tym daje się wyjaśnić dysproporcja w objętości poszczególnych tematów, a także wielobarwność autorskich haseł.

Oprócz haseł rzeczowych leksykon zawiera hasła osobowe, które prezentują badaczy społecznych, ich dorobek naukowy, zarówno klasyków socjologii moralności (krajowych i zagranicznych), jak i ich współczesnych kontynuatorów oraz polskich socjologów moralności ze stopniem doktora habilitowanego. Omówiony został dorobek naukowy i główne teorie klasyków socjologii moralności (np. Émile Durkheim, Max Weber, Georg Simmel, Edward Westermarck, Talcott Parsons, Niklas Luhmann, Thomas Luckmann) oraz polskich naukowców podejmujących tematykę socjomoralną, zarówno tych zaliczanych już do klasyków (np. Bronisław Malinowski, Florian Znaniecki, Józef Chałasiński, Maria Ossowska, Józef Majka, Władysław Piwowski), jak i współczesnych (np. Józef Baniak, Aleksandra Jasińska-Kania, Krzysztof Kiciński, Jolanta Kopka, Janusz Mariański, Wojciech Pawlik, Andrzej Tarczyński, Danuta Walczak-Duraj, Sławomir H. Zaręba). Biogramy socjologów prezentują nie tylko drogi ich kariery naukowej, podstawowe dzieła, które weszły do kanonu socjologicznych lektur, ale i przedstawiają najważniejsze zagadnienia, którymi się zajmują oraz ich osiągnięcia. Biogramy uczonych pokazują niezmiernie szerokie spektrum zainteresowań i kierunków badawczych socjologów moralności.

W zamierzeniu redaktora leksykon jest adresowany nie tylko do socjologów, ale i do naukowców z dziedzin pokrewnych, jak psychologia moralności, pedagogika moralności, etnologia moralności, kulturoznawstwo, politologia, etyka i teologia moralna, ale i do wszystkich interesujących się problematyką moralną, historią i współczesną moralnością, relacją moralności i życia społecznego. Może być on cenną pomocą dla tych wszystkich, którzy czynnie uczestniczą w życiu społecznym i kształtują jego zmieniające się oblicze – polityków, działaczy gospodar-

czych, działaczy i liderów społecznych, publicystów, dziennikarzy, duszpasterzy. W niedługim czasie okaże się, czy spełniły się oczekiwania redaktora leksykonu i to – okazałych rozmiarów – wieloautorskie dzieło znajdzie swoich czytelników, problematyka moralna zostanie odkryta ponownie, a jej ustalenia znajdą swoje przełożenie w praktyce, co stanie się z kolei przedmiotem refleksji dla szerokiego kręgu badaczy i publicystów.

PAULINA SULENTA

Rec.: Paweł Gonddek, *Projekt autonomicznej filozofii realistycznej. Mieczysława A. Krąpca i Stanisława Kamińskiego teoria bytu*, Lublin: PTTA, Wydawn. KUL, 2015, 316 s.

10 listopada 1946 r. zainaugurowana została działalność Wydziału Filozofii (wówczas Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej) Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Wydarzenie to nadało instytucjonalne ramy filozofii, która od samego początku istnienia Uniwersytetu była obecna w programach studiów realizowanych na wszystkich kierunkach kształcenia. Zarówno założyciel KUL-u – ks. Idzi Radziszewski, jak i kolejni rektorzy, będący filozofami lub posiadający wykształcenie pokrewne filozofii, dostrzegali niezwykle istotną rolę tej dziedziny poznania w całokształcie pracy dydaktycznej, badawczej oraz formacyjnej¹. Powołanie Wydziału Filozofii przewidziano już w statucie KUL z 1938 r., jednak wykonanie planu musiało zostać przełożone na lata powojenne. Tym samym filozofia, która dotąd funkcjonowała jako jedna z sekcji na Wydziale Nauk Humanistycznych, mogła wreszcie zająć należne jej miejsce w strukturze uniwersytetu katolickiego².

W nadchodzącym 2016 r. przypada 70. rocznica powstania Wydziału Filozofii KUL. Stanowi ona doskonałą okazję do spojrzenia w przeszłość, które pozwoli nie tylko przypomnieć osoby mistrzów i ich dzieła, ale przede wszystkim prześledzić dorobek filozofów tworzących środowisko lubelskiej szkoły filozoficznej z perspektywy aktualnego stanu badań. Nie ulega bowiem wątpliwości, że dorobek ten jest na tyle okazały i jak dotąd niedostatecznie opracowany, iż jego rzetelne przeanalizowanie wymaga wnikliwych studiów w ramach poszczególnych dyscyplin filozoficznych. Pozycją, w której podejmuje się tego rodzaju refleksję jest książka autorstwa dr. hab. Pawła Gondka: *Projekt autonomicznej filozofii realistycznej*.

¹ Zob. S. Wielgus, *Słowo wstępne*, w: S. Janeczek. *Filozofia na KUL-u. Nurty-osoby-idee*, Lublin 2001, s. 5.

² Zob. tamże, s. 22 i n.